

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТІНЬОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ ЯК ПЕРЕДУМОВИ ЗНИЖЕННЯ ПОДАТКОВОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ

О. В. Мазуренко

Начальник Головного управління ДПС у Сумській області

Одним із показників стабільності та ефективності функціонування податкової системи країни є рівень її податкової конкурентоспроможності, значення якого визначає ступінь привабливості країни для іноземних партнерів, сприятливості ведення бізнесу, оптимальності податкового навантаження. В той же час, рівень податкової конкурентоспроможності є комплексним фактором, що перебуває під впливом низки внутрішніх та зовнішніх факторів, одним із яких є рівень податкової конкурентоспроможності. Стаття присвячена дослідженню впливу рівня мінізації економіки на рівень податкової конкурентоспроможності країни. Проаналізовано тенденції зміни рівня податкової конкурентоспроможності деяких країн світу, зроблено висновок про низький його рівень в Україні. Авторами узагальнено основні ризики існування високого рівня мінізації економіки з точки зору підвищення її податкової конкурентоспроможності. На основі аналізу передумов виникнення тіньового сектору економіки визначено економічний зміст даного поняття, здійснено аналіз його прогнозних значень на прикладі деяких країн світу. За результатами аналізу зроблено висновок про суттєвий вплив мінізації на рівень податкової конкурентоспроможності країни та необхідність удосконалення існуючого інструментарію детінізації економіки як передумови підвищення рівня її податкової конкурентоспроможності.

Ключові слова: *мінізація економіки, податкова конкурентоспроможність, економічний розвиток, податкова політика, інвестиційна привабливість*

ВСТУП

Особливістю функціонування економік більшості країн світу протягом останніх років є високий рівень турбулентності та невизначеності, що здійснює деструктивний вплив на показники економічного та соціального розвитку країни та слугує загрозою зниження рівня її економічної привабливості для міжнародних партнерів. Україна, як транзитивна країна з середнім рівнем розвитку постійно перебуває під впливом низки дестабілізуючих факторів, що негативно позначається на показниках її розвитку. Однією із найбільших загроз економіці України останніх років є високий рівень мінізації економіки, яка крім безпосереднього впливу на обсяги наповнення державного бюджету негативно позначається і на репутації країни та рівні її привабливості для іноземних партнерів. Спрямовуючи свої зусилля на максимізацію власних доходів економічні суб'єкти дедалі частіше віддають перевагу тіньовій економічній діяльності (мінімізуючи при цьому витрати на виконання податкових зобов'язань) порівняно з реалізацією операцій в межах правового поля.

Одним із показників, що відчуває істотний вплив мінізації економіки є рівень податкової конкурентоспроможності країни, що являє собою інтегральний показник який узагальнює якісні та кількісні складові функціонування податкової системи країни. Окрім безпосереднього впливу на обсяги податкових надходжень до бюджету, що призводять до зниження потенціалу країни до фінансування економічних та соціальних програм, скорочення видатків на соціальних захист населення, інвестиційний розвиток, високий рівень мінізації економіки негативно позначається на привабливості країни для іноземних партнерів з точки зору започаткування або розширення бізнесу. Вище зазначене актуалізує питання дослідження зв'язку між рівнями мінізації економіки та податкової конкурентоспроможності країни та запровадження інструментарію мінімізації негативного впливу тіньового сектору економіки на показники розвитку податкової системи країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання функціонування тіньового сектору економіки виступають об'єктом дослідження значної кількості вітчизняних та закордонних учених. Так, дослідженням економічного

змісту поняття «мінізація економіки» та зв'язку мінізації з іншими напрямками економічних досліджень займалася І. Тютюник (2018). За результатами бібліометричного аналізу авторкою було виділено три кластери наукових робіт присвячених дослідженню питань мінізації економіки та узагальнено основні схеми тіньового виведення капіталу.

Проведений в роботах (Борнос В. М., Тютюник І. В., Гуменна Ю. Г., 2017; Glants, 2018; Mujtaba et al., 2018) аналіз зв'язку мінізації економіки з індикаторами фінансового ринку країни засвідчив високу рівень фінансової вразливості суб'єктів господарювання до коливань офіційного та тіньового курсу валют та надмірні ризики для внутрішніх та зовнішніх інвесторів.

Поняття підвищення рівня податкової конкурентоспроможності країни як передумови формування додаткових переваг міжнародних податкових різниць та переміщення прибутку транснаціональними корпораціями до більш привабливих місць оподаткування були розглянуті в роботі (Mukherjee, 2018). Саме бажання оптимізувати свої фінансові потоки розглядається автором як основна передумова удосконалення податкової політики країни з метою підвищення податкової конкуренції між країнами за прибуток транснаціональних корпорацій.

В роботі (Boiko & Samusevych, 2017) досліджені драйвери формування податкової конкурентоспроможності країни. За результатами дослідження виділено три кластери країн податкових конкурентів України залежно від умов праці, умов проживання та умов руху капіталу (Болгарії, Грузії, Латвії, Литви, Румунії, Чехії, Естонії, Словаччини, Молдови та Сербії).

В цілому результати проведеного аналізу засвідчують відсутність комплексних дослідження зв'язку мінізації економіки з рівнем податкової конкурентоспроможності країни та актуалізують потребу більш детального аналізу даних питань.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження економічного змісту поняття «мінізація економіки» та аналіз світових тенденцій функціонування тіньового сектору економіки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В рамках дослідження тенденцій зміни рівня тінізації економіки в світі було використано наступні методи дослідження:

- метод логічного узагальнення та наукової абстракції – під час уточнення поняття «тінізація економіки» та систематизації найбільш поширених схем приховування доходів;
- метод трендового, порівняльного та статистичного аналізу – під час дослідження світових тенденцій зміни рівня тінізації економіки;
- метод регресійного аналізу – при прогнозуванні тенденцій розвитку тіньового сектору економіки України.

ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЙОГО ОБГОВОРЕННЯ

Економічний розвиток країни залежить від низки факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що здійсню-

ють вплив на якість її внутрішньої та зовнішньої політики. Одним із показників, що відображає ефективність податкової системи країни є Індекс податкової конкурентоспроможності, значення якого досить часто є одним із вирішальних критеріїв при прийнятті рішень інвесторами та представниками бізнесу щодо доцільності здійснення діяльності в даній країні.

Враховуючи зазначене органи державної влади постійно реалізують заходи спрямовані на підвищення ефективності податкової політики в країні, зростання обсягів податкових надходжень, підвищення якості адміністрування податків, оптимізації податкової системи тощо. Наведені на рисунку 1 результати порівняльного аналізу динаміки зміни Індексу податкової конкурентоспроможності окремих країн світу засвідчують поступове зниження його рівня для більшості з них. Україна має одне із найнижчих значень Індексу податкової конкурентоспроможності, яке за результатом 2018 року становить 47,2.

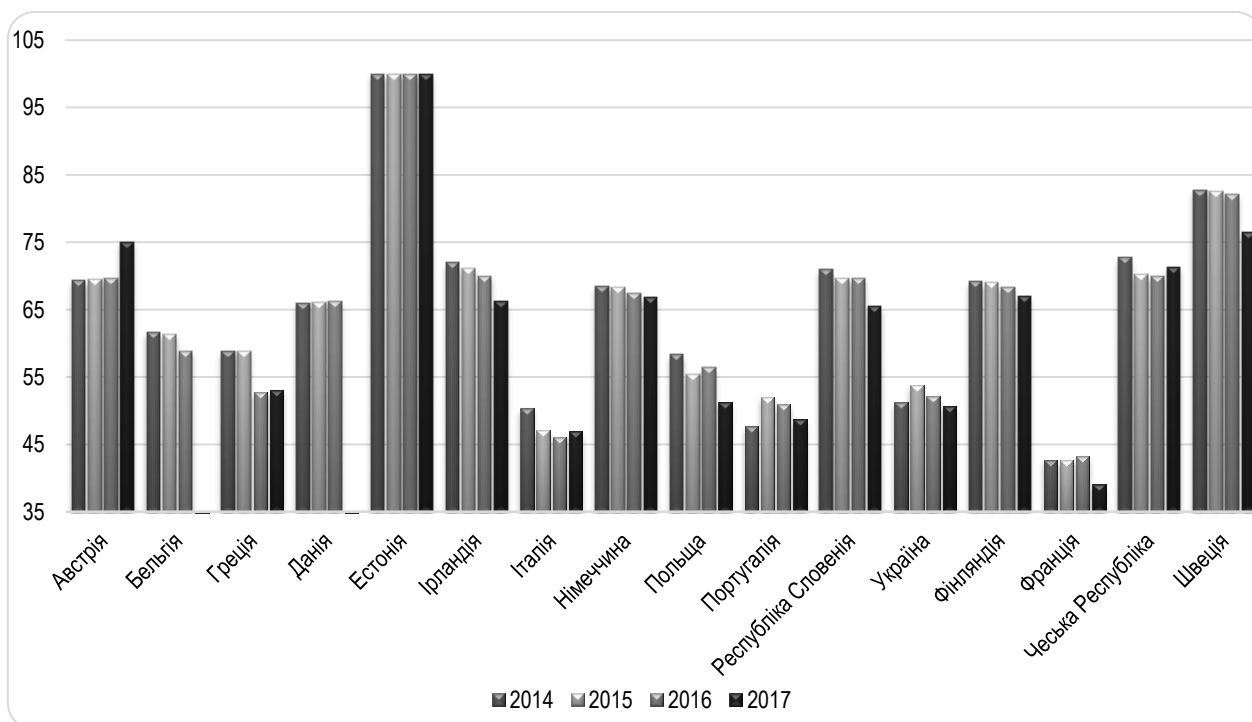

Рисунок 1 – Значення Міжнародного індексу податкової конкурентоспроможності окремих країн світу за період 2014–2018 рр.

Джерело: *International Tax Competitiveness Index, 2018.*

Отримані значення засвідчують низький рівень ефективності інструментів реалізації податкової політики в країні. Однією із причин даної ситуації є наявність високого рівня тінізації в країні, що позначається на обсягах податкових надходжень до бюджету, слугує передумовою до підвищення рівня податкового навантаження (з метою компенсації недоотриманих обсягів податкових надходжень) тощо.

Існування високого рівня тінізації економіки є проблемою переважної більшості країн світу, а перманентне зростання її обсягів слугує загрозою їх економічно сталому розвитку. В той же час, ступінь залежності показників економічного розвитку країни від обсягу тіньових фінансових операцій визначається рівнем її економічного розвитку. Так, більш розвинені країни мають вищий потенціал до нівелювання наслідків

негативного впливу тіньових операцій на показники їх економічного розвитку шляхом перенаправлення ресурсів з інших джерел. Для країн з низьким рівнем економічного розвитку наявність високого рівня тінізації слугує суттєвою загрозою та внаслідок значного дефіциту бюджетних коштів і відсутності ефективного інструментарію державного управління лише поглиблює наявні дисбаланси в країні та суттєво знижує темпи її економічного розвитку.

Протягом останніх років середньосвітові обсяги тіньових фінансових операцій характеризуються тенденціями до зниження і за результатами оцінювання більшості міжнародних експертів знаходяться на рівні 30%. В той же час, аналіз рівня тінізації економіки в розрізі окремих країн світу засвідчує суттєву його варіативність залежно від рівня економічного

розвитку країни, темпів її зростання, рівня інвестиційного потенціалу тощо.

Наведені в таблиці 1 прогностичні значення рівня тінізації економіки окремих країн світу засвідчують незначне скорочення його прогностичних значень в окремих країнах світу.

Таблиця 1 – Прогностичні значення рівня тінізації економіки окремих країн світу (% ВВП)

Країна	2016	2017	2020	2025
Австралія	11.4	11.09	10.24	8.89
Азербайджан	67.04	66.12	56.73	58.38
Болгарія	29.93	29.85	29.56	29.56
Бразилія	34.76	34.75	34.48	34.2
Велика Британія	11.47	11.29	11.19	10.83
Гонконг	14.2	14.14	13.88	13.65
Естонія	28.48	28.4	28.09	26.46
Індія	17.22	16.55	15.7	13.6
Ірландія	14.17	13.59	13.57	12.78
Італія	26.32	26.5	26.56	26.37
Канада	14.4	14.15	13.95	13.8
Китай	10.15	10.17	10.05	9.9
Латвія	24.57	24.17	23.21	20.79
Литва	26.27	26.01	25.54	25.79
Малайзія	23.24	22.9	21.9	21
Пакистан	31.78	31.99	32.41	33.89
Південна Африка	23.29	23.33	23.71	24.19
Польща	23.68	23.42	22.95	22.13
Сінгапур	12.54	12.88	13.36	14.06
США	7.78	7.69	7.42	6.94
Туреччина	25.72	24.95	23.85	21.55
Україна	45.96	46.12	46.1	45.98
Японія	10.08	9.89	9.42	7.86
Середньосвітове значення	22.66	22.5	22.11	21.39

Джерело: побудовано на основі (Офіційний сайт Світового банку, 2018)

Отримані прогностичні значення рівня тінізації економіки більшості аналізованих країн характеризуються суттєвою мінливістю.

В середньому прогностичний рівень тінізації економіки знаходиться в межах 2,5-5,5%. Лише в 5 із 24 аналізованих країн (Австралія, Індія, Латвія, Малайзія та Японія) прогнозується зниження рівня тінізації за результатами 2025 року більше ніж на 2,5%. Для решти країн світу зниження рівня тінізації є несуттєвими та такими, що не здійснюють вплив на показники економічного розвитку країни.

Прогностичні значення рівня тінізації економіки України засвідчують відсутність позитивної динаміки в країні з точки зору превенції тіньовому виведенню капіталу. За результатами розрахунків Україна за рівнем тінізації економіки посідає друге місце (після Австралії) серед аналізованих країн.

Таким чином отримані результати аналізу свідчать про низький рівень ефективності інструментарію превенції тіньовим фінансовим операціям. Незважаючи на постійне удосконалення стимулюючих та превентивних інструментів впливу на поведінку бізнес агентів, приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів та реалій ведення бізнесу в Україні їх ефективність все ще залишається низькою.

Однією із причин даної ситуації є низька якість методики оцінювання рівня тінізації економіки, що застосовуються на рівні держави та не дозволяють отримати реальні їх значення, що відповідають фактичним обсягам тіньового виведення коштів.

На сьогоднішній день більшістю країн світу застосовуються власні методики оцінювання рівня тінізації економіки, що максимально наближені до реалій розвитку економіки країни, виду операцій, що превалюють в країні.

Відповідно до наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України» № 286 від 24.03.2015 (Методичні рекомендації, 2015) вся сукупність схем тіньового виведення капіталу, що застосовуються в Україні може бути поділена на наступні види:

- непродуктивний відплив фінансових ресурсів;
- непродуктивний легальний відплив фінансових ресурсів;
- прихований відплив фінансових ресурсів.

До непродуктивного відпливу фінансових ресурсів відносять порушення законодавства при здійсненні операцій з переміщення фінансових ресурсів через державний митний кордон, несплату податків, зборів (обов'язкових платежів) і встановленій за певними критеріями економічної безпеки держави наявності незадоволеної потреби національної економіки в інвестиціях.

Непродуктивний легальний відплив фінансових ресурсів включає операції з: надання позик нерезидентам депозитними корпораціями (крім НБУ), виплати відсотків за депозитами нерезидентів, здійснення прямих інвестицій з України, здійснення портфельних інвестицій з України, вивезення доходів нерезидентів, отриманих від інвестицій в економіку України, сплату капітальних та інших поточних трансфертів.

Прихований відплив капіталу полягає у: спотворенні реальних цін та інших умов договорів (контрактів), укладання

угод, заздалегідь орієнтованих на невиконання, а також купівлі коштів у вільно конвертованій іноземній валюті з метою використання їх поза банківською системою України.

На сьогодні в Україні Міністерством економічного розвитку та торгівлі застосовується розроблені та застосовуються Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки, які передбачають можливість застосування 5 методик

оцінювання рівня тінізації економіки, зокрема: «витрати населення – роздрібний товарооборот», електричний, фінансовий, монетарний, метод збитковості підприємств.

Відповідно до діючих рекомендацій щорічно проводиться оцінювання рівня тінізації економіки в Україні, тенденції зміни якого наведені на рисунку 2.

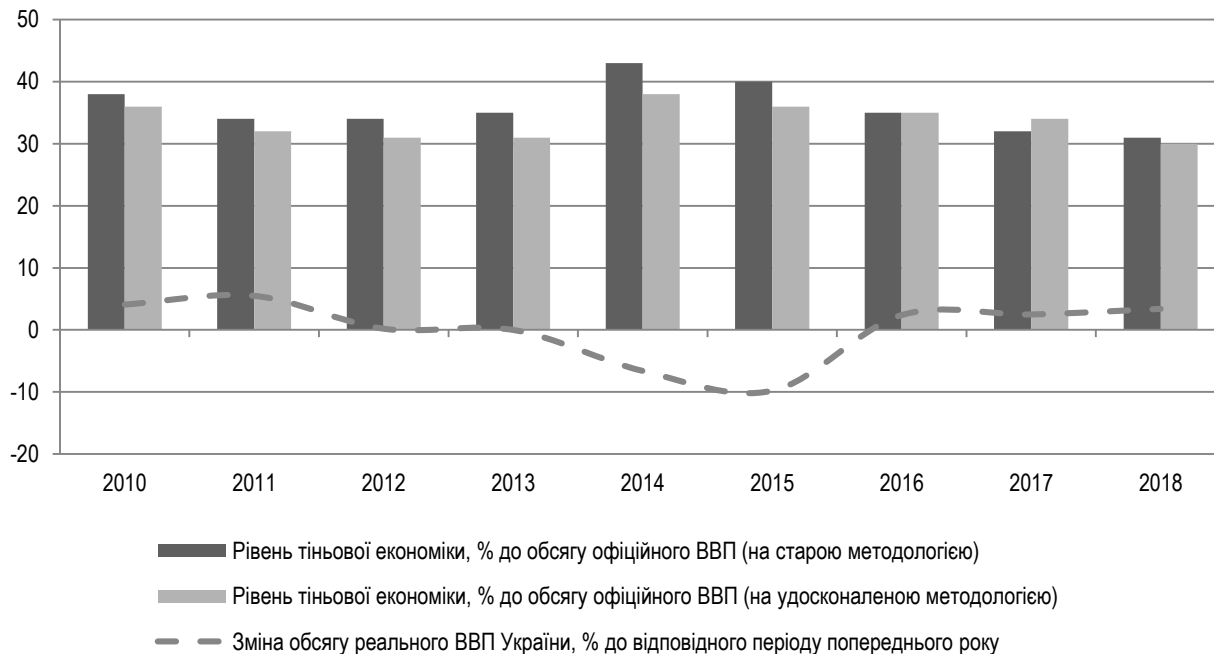

Рисунок 2 – Динаміка зміни рівня тінізації економіки в Україні за 2010-2018 рр.

Джерело: побудовано на основі (Офіційний сайт, 2018)

Наведені на рисунку 2 дані засвідчують поступове скорочення рівня тінізації економіки в Україні, найвище значення якого було у 2014 років. Однією з причин даної ситуації слугувала політична криза в країні та загострення економічної ситуації, що супроводжувалося суттєвим зростанням курсу валют, високим рівнем інфляції, нестабільністю економічних та соціальних показників розвитку країни, зростанням рівня дефіциту бюджету тощо. Це слугувало стимулом до зростання потреби у економічних суб'єктів у застосуванні тіньових схем приховування власних доходів з метою максимізації власного прибутку.

В той же час наведені дані набагато нижчі за задекларовані міжнародними організаціями значення. Недостовірність отриманих значень призводить до неможливості розробки ефективного інструментарію детінізації економіки та врахування всього спектру тіньових операцій, що застосовуються в країні.

Враховуючи той факт, що практично 90% всіх тіньових операцій реалізуються з метою ухилення від оподаткування саме реалізація політики превенції тіньовим операціям слугує запорукою удосконалення податкової політики в країні та відповідно підвищення рівня податкової конкурентоспроможності країни.

ВИСНОВКИ

Сучасні тенденції економічного розвитку більшості країн світу характеризуються впливом затяжної економічної

кризи, що вимагає реалізації комплексу заходів спрямованих на стабілізацію економічної ситуації в країні. В умовах значного дефіциту бюджетних ресурсів значно актуалізуються питання посилення конкурентної боротьби як в середині країни так і за її межами за додаткові фінансові ресурси. Одним із показників, що характеризує ступінь сприятливості бізнес середовища в країні до започаткування бізнесу та інвестування коштів є рівень податкової конкурентоспроможності країни. Досить часто даний показник враховується інвесторами при виборі країни щодо подальшого налагодження партнерських відносин.

Результати проведеного аналізу засвідчили низький рівень податкової конкурентоспроможності України порівняно з рештою країн світу. Однією із причин даної ситуації визначено високий рівень тінізації економіки, величина якого залишається незмінною протягом останніх років. Так, наявність високого рівня тінізації економіки зумовлює зменшення обсягів надходжень податкових платежів до бюджету, зниження інвестиційного та фінансового потенціалів країни. Таким чином реалізація заходів спрямованих на детінізацію економіки може розглядатися як передумова підвищення рівня податкової конкурентоспроможності країни та її привабливості для іноземних партнерів.

Список використаної літератури:

1. Boiko, A., Samusevych, I. (2017). The role of tax competition between the countries of the world and the features of determining the main tax competitors of Ukraine among the European countries. *Financial Markets, Institutions and Risks*, 1(1), 72-79.
2. Glants V. (2018). Optimization of Bank Expenses on Marketing Communications. *Financial Markets, Institutions and Risks*, 2(1), 37-49.
3. International Tax Competitiveness Index. URL : <https://taxfoundation.org/publications/international-tax-competitiveness-index/>
4. Mujtaba, B. G., McClelland, B., Williamson, P., Khanfar, N., Cavico, F. J. (2018). An Analysis of the Relationship between Regulatory Control and Corruption based on Product and Market Regulation and Corruption Perceptions Indices. *Business Ethics and Leadership*, 2(3), 6-20.
5. Mukherjee, S. (2018). Cross Country Tax Competition and its Impact on Multinational Corporations – a Theoretical Re-examination. *Financial Markets, Institutions and Risks*, 2(1), 97-104.
6. Боронос В. М., Тютюник І. В., Гуменна Ю. Г. (2017). Використання непрямих податків в тіньових схемах незаконного виведення коштів. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*, 2017, 3, 187-192.
7. Офіційний сайт економічного розвитку та торгівлі України. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
8. Офіційний сайт Світового банку. URL: <https://www.worldbank.org/>
9. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі № 286 від 24.03.2015 р. URL: <http://www.me.gov.ua/Ascod/List?lang=uk-UA&id=d6a26174-d0fd-406b-9c30-7a4043f04eb5&tag=SystemaOblikuPublichnoiInformatsii&pageNumber=86&Ctx=inName&Sort=date&Sdir=asc>.
10. Тютюник І. В. (2018). Аналіз каналів непродуктивного виведення коштів за кордон. *Збірник наукових праць «Проблеми системного підходу в економіці»*, 2018, 5(67), 194-198.

Oleksiy Mazurenko TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE SHADOW SECTOR OF THE ECONOMY AS PREREQUISITES FOR REDUCING THE COUNTRY'S TAX COMPETITIVENESS

One of the indicators of stability and efficiency of the country's tax system is the level of its tax competitiveness. Its value determines the degree of attractiveness of the country for foreign partners, the favorable conduct of business, the optimal tax burden. At the same time, the level of tax competitiveness is a complex factor that is influenced by a number of internal and external factors, one of which is the level of tax competitiveness. The article is devoted to the study of the influence of the level of shadowing of the economy on the level of tax competitiveness of the country. The tendencies of change of the level of tax competitiveness of some countries of the world are analyzed, the conclusion about its low level in Ukraine is made. The authors summarize the main risks of the existence of a high level of shadowing of the economy in terms of increasing its tax competitiveness. Based on the analysis of the preconditions for the emergence of the shadow sector of the economy, the economic meaning of this concept is determined, the analysis of its forecast values on the example of some countries is carried out. Based on the results of the analysis, a conclusion about the significant impact of shadowing on the level of tax competitiveness of the country and the need to improve the existing tools for de-shadowing the economy as a prerequisite for increasing its level of tax competitiveness are made.

Key words: shadowing of the economy, tax competitiveness, economic development, tax policy, investment attractiveness